

Dubrovnik İle Hersek Arasında Bir Diplomatik ve Ticari Probleme Dair İki Belgenin Tahlili (1606)

Analysis of two Documents in the Matter of a Diplomatic and Commercial Problem Between Dubrovnik and Herzegovina (1606)

Metin Ziya Köse¹

Özet

Dubrovnik Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde Bosna Beylerbeyliği ve Hersek sancağının farklı bir rolü bulunmaktaydı. Diplomatik ve ticari münasebetler şeklinde gelişen bu ilişkinin ayrıca sınırdaşlık yönü de mevcuttu. Dubrovnik yönetimi, Balkanlarla yaptıkları ticaretin devamında bilhassa Hersek'in önemini çok öncelerden kavramıştı. Dubrovnik elçileri sık sık ve çeşitli gerekçelerle Hersek idarecilerini ziyaret ederlerdi. XVII. yüzyıl başlarında yeni Hersek sancakbeyini ziyaret eden bir Dubrovnik elçisi, ticarî bir anlaşmazlık nedeniyle eski Hersek beyi tarafından esir edildi. Dubrovnik, elçinin kurtarılması için merkezi yönetimden yardım istedi. İstanbul'dan Bosna ve Hersek'e gönderilen iki ayrı yazışmanın içeriği sürecin tahlil edilmesine önemli katkılar sağlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dubrovnik – Hersek – kumaş – ticaret - diplomasi.

Abstract

There was a different role of Bosnian beglerbegligs and Herzegovina sancak in the relationship between Ottoman Empire and Republic of Dubrovnik. Developed in the form of diplomatic and commercial relations in the direction of this relationship is also present in borderland connections. Dubrovnik administration understood the importance of the Herzegovina in the matter of the continuation of their trade with Balkans. Dubrovnik envoys often visited Herzegovina on various grounds. In the beginning of XVII. century, a Dubrovnik envoy visited new sancakbeyi of Herzegovina, who were captured by the former sancakbeyi because of a dispute over trade. Dubrovnik, asked the central government for help to rescue the envoy. Istanbul sent two separate correspondences to Bosnia and Herzegovina that provided important contribution to analyz this process.

Key Words: Dubrovnik – Herzegovina – cloth – commerce - diplomacy.

Üzerinde tartışılacak ve tahlili yapılacak olan iki arşiv belgesinde yer alan taraflardan biri, bir şehir devleti olan Dubrovnik'tir. XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'ne bağlı bir haraçgüzar devlet olan Dubrovnik (Ragusa), bilhassa XVI. yüzyılda denizcilik, ticaret, gemi

---

¹ Nevşehir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü – Nevşehir.

teknolojisi, kumaş üretimi ve daha bir çok alanda hatırı sayılır bir ün kazandı². Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Avrupa'da vuku bulan ahvali İstanbul'a bir nevi casusluk yaparak ileten Dubrovnik, bunun karşılığında birçok hak elde etmişti ki en önemlisi Balkanlar başta olmak üzere imparatorluğun diğer bölgelerinde de serbestçe ticaret yapabildiği³.

Yeniçağ Osmanlı tarihçisi, arşiv belgelerini oldukça dikkatli kullanmalı, bunları anlamlandırmalı ve en faydalı biçimde değerlendirmelidir⁴. Yeniçağ tarihi arşiv kaynakları yaşanan zamana yakın gelen tarih araştırma alanlarına göre daha kısıtlıdır ve bu kaynakların okunması ve anlaşılması daha zordur. Birinci el kaynakların doğru kullanımı, tam olarak anlaşılması, yorumlama düzeyinden geçirilmesi ve araştırma eserler içerisinde kullanılması bu bakımdan önemlidir. Geçmişini inceleyenlerin tarihsel materyalleri etkili bir şekilde kullanma süreçlerinde birincil kaynakların oynadığı rol son derece ehemmiyetlidir. Tarihçinin ana malzemesinden ilki arşiv vesikaları olduğuna göre, araştırmacı bunların değerine vakıf, nasıl kullanabileceği hakkında fikir sahibi olabilmeli ve elindeki malzemeyi en etkili biçimde nasıl bilimsel bir metne dönüştürebileceğini keşfetmelidir⁵. Bu yüzden malzemeye hakimiyet tarihçi tarafından önemsenmelidir.

Aşağıda iki arşiv vesikasının tahmini yaklaşımların yardımıyla tahlili yapılırken tarihi gerçeklikten uzaklaşmaması gerekliliğinin baştan vurgulanması lazımdır⁶. Aslolan belgenin araştırmacıya doğrudan ne anlattığı ile ilgilidir. “*Orada*” duran ve bir gün mutlaka keşfedilecek olan belgenin bilimsel usullerin devreye sokulmasıyla nasıl, hangi yöntemlerle ve hangi vasıtalarla anlaşılır hale getirilebileceği de muhakkak ki çok önemlidir⁷. Buradaki temel çıkış noktası, yöntemsel kritiği yapılan metnin belirgin muhtevası dışında dikkatli bir araştırmacıya sağlayabileceği başka tarihsel verileri de bünyesinde barındırabileceğine dikkat çekmektir.

Tarihi belgeler bazen çok da açık olmayan bir anlam içeriğine sahip olurlar ki tahlil yapmak ya da yorumlamak oldukça zorlaşır. Kaydı yazanlar ya da bir karara bağlayanların bu verilerin bir modern zamanlar tarihçisinin eline geçebileceğini ve bir ilmî faaliyet girişimine kaynaklık edebileceğini öngörmüş olabilecekleri neredeyse imkansızdır. Yazıya geçirilen konunun bütün detaylarını kaleme almamış olmalarının nedeni olarak tarafların anlatılan olaya vakıf olmaları gerekçe olarak gösterilebilir. Belgeyi inceleyecek görevliler olaydan haberdardırlar. Fazla ayrıntıya girmenin bir anlam ifade etmeyeceği tasavvuruyla hareket edilmiştir diyebilmek doğru değildir. Ya da olayı Osmanlı mercilerine ulaştıran tarafın hadise hakkında ancak belgede yazıldığı kadar bir bilgi vermiş olmalarının etkisiyle de bu halde kaydedilmiş olma ihtimali vardır. Bu nedenle belgelerin dünyasına girildiğinde tarihçinin

² Francis W. Carter, *Dubrovnik (Ragusa): A Classic City-State*, London 1972; Robin A. Harris, *Dubrovnik: A History*, London 2003.

³ N. H. Biegan, “Ragusan Spying for the Ottoman Empire”, *Belleten*, 27/106, Ankara 1963, s.237-255.

⁴ Yeniçağ ifadesi ülkemizdeki tarih araştırma alanlarına uygun düştüğü için kullanılmıştır. Osmanlı tarihini farklı bir bakış açısıyla bölümlere ayıran Mehmet Genç'in görüşlerine dair bk. Elisabeth Özdalga (ed.), “Mehmet Genç Tarihsel Sosyoloji Üzerine”, *Tarihsel Sosyoloji*, Ankara 2009, s.93.

⁵ Buna rağmen belge dışı okumaların önemi de göz ardı edilmemelidir. Belge bolluğunun avantajlarından daha ziyade kuramsal yaklaşımların tarihçilikte daha etkili olduğuna dair bir yaklaşım için bk. Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi, 1500-1914*, İstanbul 2010, s.13.

⁶ Belgelerde bahsedilen kişiler ya da olaylar hakkında fazladan herhangi bir arşiv araştırması yapılmamıştır. Osmanlı Arşivi'nin tarihçilere sunduğu engin belge deryası içerisinde muhakkak ki bazı verilere ulaşabilmek mümkündür.

⁷ Mesela Osmanlı arşiv belgelerinin çoğu ‘*olması gerekeni*’ açıklar. Oysa ki tarihçi ‘*olan*’ın peşindedir. Bu konuda bk. Ali Akyıldız, “Yeniçağ Osmanlı Sosyo-Ekonomik Çalışmalarında Kaynak Sorunları: Arşiv ve Arşiv-Dışı Malzemenin Önemi”, *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2, 1998, s.166.

hareket sahası bazen kısıtlanır. Bir belgeye hapsolmuş sayısı belli kelimelerden bir düşünce yumağı oluşturulmaya çalışılır. Bu oldukça zor ve zihnî koşullanmayı gerektiren bir süreçtir.

İncelenen iki belge Hersek sancağı ile Dubrovnik arasındaki diplomatik ve ticarî münasebetin hangi düzeyde cereyan ettiğine dair bir kısmı belirgin bir kısmı da belirgin olmayan izler taşımaktadır. Her iki yerin coğrafi bakımdan birbirlerine yakın olması ticarî bağın kurulmasında ana etkenlerden birisidir. Bunun yanında yalnızca Hersek'te değil bütün Rumeli'de kökü çok eskilere dayanan Dubrovnik'e ait iktisadî ilginin ortaya çıkmasıyla da ilintilidir. Hersek, Dubrovnikli tüccarlar için Balkanlarla kurulan bağlantının en önemli geçiş yerlerinden birisidir⁸. Osmanlı tebaası tüccarların Dubrovnik bağlantılı Adriyatik aşırı bir ticarete soyundukları da göz önünde bulundurulmalıdır⁹.

Aşağıda tahlil edilecek iki belge Hersek ile Dubrovnik'i diplomatik bir kriz ve ticarî bir anlaşmazlık nedeniyle karşı karşıya getiren, her iki tarafı da bir süreliğine de olsa uğraştıran, merkezî yönetimin sürece müdahalesini gerektiren, taşra idarecilerini çözüm yolları aramaya sevkeden bir muhtevaya sahiptir.

Bosna beylerbeyine ve Hersek sancâğında olan kadılara hüküm ki,

Dubrovnik elçileri arzuhâl gönderüp Dubrovnik'te olan beylerimiz Hersek beyine dostluk muktezâsınca elçi gönderdiklerinde sâbıkâ Hersek beyi olan İbrahim dame izzuhu zikr olunan elçiyi sizin beylerinizde benim hakkım vardır deyu tutup haps eylediğin ve bu bâbda ellerinde fetvâ-yı şerîfe olduğun bildirüp ol bâbda emr-i şerif ricâ etmeğin buyurdum ki, hükm-i şerîfimle ihzâr-ı husemâ kılub onat vechile şer' ile tefîş eyleyüb göresiz filvâki ' Dubrovnik beyleri Hersek beyine gönderdikleri elçi mîr-i müşarünileyh sizin beylerinizde benim hakkım vardır deyu hilâf-ı şer' tutup haps eylediği vaki' ise ellerinde olan fetvâ-yı şerîfe mücebince amel edüp minba'd şer'-i şerîfe ve fetvâ-yı münife muhâlif mezbur elçiyi ol vechile rencide ettirmeyesiz ve eğer hilâf-ı şer nesnesin dahi almış ise bade's-subût hükm edüp bî kusur alıveresiz şer'-i şerîfe ve emr-i münife kimesneye iş ettirmeyesiz.¹⁰

Dubrovnik elçisinin eski Hersek beyi tarafından bir alacak meselesi yüzünden hapsedilmesinden bahseden hükmün Dubrovnik-Hersek hattında vuku bulan diplomatik ve ticarî aktivitenin ortaya konması dışında ilk bakışta tam olarak öngörülemez bazı tarihsel yönleri de ihtiva etmesi hasebiyle tahlili elzemdir. Osmanlı yönetimi yukarıda bahsedilen öneminden dolayı Dubrovnik'i ilgilendiren bu sorunun çözümüne yönelik olarak en az iki girişimde bulundu. Eski Hersek sancakbeyinin sebep olduğu bu ticarî ve diplomatik krizin ilk çözüm mercii Hersek sancakbeyi divanı, sonrasında Bosna eyaletinin beylerbeyi divanı olmalıdır¹¹. Mesele bu iki yerde halledilemediğinden Dubrovnik idarecileri konuyu merkeze taşımışlardır.

Vesika, Bosna Beylerbeyine ve Hersek kadılarına hitaben yazılmıştır. Sorun aslen Hersek'le alakalı olmasına rağmen doğrudan Hersek beyine gönderilmemesi dikkat çekicidir.

⁸ Dubrovnik'in, Osmanlı Rumelisi ile ekonomik bağlarına dair bk. Halil İnalçık, "Türkler ve Balkanlar", *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Prizren 2005, s.36.

⁹ John H. Pryor, *Akdeniz'de Coğrafya Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, İstanbul 2004, s.185.

¹⁰ 6 Muharrem 1015 (14 Mayıs 1606), BOA, *Düvel-i Ecnebiye*, 13/1, s.34/134.

¹¹ Vesna Miović, "Beylerbey of Bosnia and Sancakbey of Herzegovina in the Diplomacy of the Dubrovnik Republic", *Dubrovnik Annals*, 9, 2005, s.39.

Bosna beylerbeyi o coğrafyanın en üst düzey yetkilisi olduğundan sorunun çözümlenmesinde en etkin taraf olarak görülmüş olabilir. Beylerbeyinin en başından beri bu kriz sürecine dahil olduğu ve sorunun ne olduğuna dair bilgisinin yeterli olabileceği varsayılmalıdır. Bosna beylerbeyinin merkezi yönetimi önceden konu ile ilgili bilgilendirmiş olma ihtimali yüksek olduğundan bulunduğu idarî birimin en ehemmiyetli görevlisinin bu ciddi sorunda müdahil olmaması beklenemez. Gerçektende Bosna beylerbeyinin Dubrovnik yönetimi ile kurduğu diplomatik ilişkiler bir bakıma Osmanlı merkezi yönetiminin bu şehir devletine yönelik ana siyasetinin yansıması olarak şekillenmekteydi. Hem vasal devlet yönetiminin hem de İstanbul'un bu bakımdan Bosna beylerbeyiliğine daha farklı bir bakış açısı ile yaklaştığını belirtmek yerinde olacaktır¹².

Eski Hersek beyinin Dubrovnik beylerinde olan hakkının ne olduğu belgeden anlaşılammaktadır¹³. Bu hakkın hangi konudan dolayı oluştuğu da belli değildir. Bir ticaret alış veriş de olabilir, belgenin üstü kapalı bir halde yazılması ile paralel daha özel bir konu da olabilir¹⁴. Ödemeyi yapması gereken kişilerin Dubrovnikli tüccarlar değil, Dubrovnik beylerinin olması da ilginçtir. Birbirine komşu taraflar arasında nasıl bir haklaşma anlaşması yapılmıştı? Hakkın bir ticaret anlaşması sonucunda oluştuğu varsayılırsa¹⁵ eski Hersek beyinin ticaretle uğraştığı anlaşılacaktır¹⁶. Bir sancak beyinin idarî vazifesinin yanında ticaretle uğraşmasına yönelik merkezî yönetimin bakış açısı aslına bakılırsa olumsuz değildi. Osmanlı İmparatorluğu, üst düzey idarî görevlilerin ticaretle uğraşmalarına yönelik olumlu bir anlayışa sahipti¹⁷.

Dostluk gereğince Hersek'e gönderilen elçinin asıl amacı 'yeni' sancakbeyini tebriğe gelmesiyle ilgili olmalıdır¹⁸. Sınır komşusu olan Hersek, Dubrovnik'in ticarî girişimleri bakımından farklı ve önemli bir yere sahip olduğundan, elçinin ekonomik çıkarlarına yönelik

¹² Osmanlı-Dubrovnik münasebetinde Bosna beylerbeyinin üstlendiği birçok önemli konu hakkında bk. Miović, "Beylerbey of Bosnia...", s.38 vd.

¹³ Hak kelimesi bilinçli olarak belgede geçtiği şekilde kullanılmıştır. Çünkü belgede alacak, borç ya da benzer bir kelime kullanılabirdi.

¹⁴ Bosna paşalarının ve Hersek sancakbeylerinin Dubrovnik üzerindeki beklentilerine ve zaman zaman düşmanca tavırlarına yönelik olarak bk. F.W. Carter, "The Commerce of the Dubrovnic Republic, 1500-1700", *The Economic History Review*, 24/3, 1971, s.373.

¹⁵ Varsayımın doğru olmayabileceğini makale yazarı baştan kabul etmektedir. Çünkü, ikinci belgeden öğrenildiğine göre İbrahim'in sipariş ettiği çuka ve kumaşı şahsi ihtiyaçları için almış olabileceğini de göz önünde bulundurulmaktadır.

¹⁶ XVII. yüzyılda bazı sancak ve eyalet beylerinin ticaretle gelişmiş mahallere tayinlerini çıkarmak için bir hayli uğraştıkları bilinmektedir. Bu konuda bk. İbrahim Metin Kunt, "Derviş Mehmet Paşa, Vezir and Entrepreneur: A Study in Ottoman Political-Economic Theory and Practice", *Turcica*, 9/1, 1977, s. 197-214. Mısır, Yemen ve Habeşistan beylerbeylerinin buralara tayinlerinden sonra ticaret faaliyetlerine dair bk. Nelly Hanna, *Osmanlı Kahire'sinde Tüccar Olmak*, İstanbul 2006, s.142 vd.

¹⁷ Osmanlı yönetiminin elit kesimin yani askeri sınıfın ticaret yapmasına yönelik cevaz verici bakış açısının temelinde "tüccar devlet" olma ve "ticareti kontrol etme anlayışının" ana saikler olmasına dair bk. Palmira Brummett, *Osmanlı Denizgücü Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, İstanbul 2009, s. 32 ve 188 vd. Aynı anlayışın Osmanlı askeri sınıfının mültezimlik yapmaya başlamasına izin verilmesinde de etkili olduğu ileri sürülebilir (Salih Özbaran, *Yemen'den Basra'ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004, s.226 vd). Genel olarak Osmanlı yönetiminin ticarete ve tüccarlara gösterdiği olumlu bakış hakkında Mehmet Genç, "15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde İç ve Dış Ticaret", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.206 ve Şevket Pamuk, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914*, İstanbul 2010, s.67.

¹⁸ Yeni sancak beyinin atandığı belgeden anlaşılmalıdır. Büyük bir ihtimalle Dubrovnik elçisi yeni sancakbeyini tebriğe gelmişti. Dubrovnik yönetimi yeni atanan sancakbeylerine hediye sunmayı gelenek haline getirmişti (Miović, "Beylerbey of Bosnia...", s.40). Dubrovnik elçilerinin İstanbul'a yaptıkları bu tarz kutlama ziyaretleri için bk. Metin Ziya Köse, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600*, İstanbul 2009, s.31.

girişimler için diplomatik manevra yapmak niyeti de bulunmaktadır. Coğrafi etkenlerin imparatorluk sınırları içerisinde bulunan bir sancak ve bir eyalet ile sınırda ama bağımlı bir şehir devletinin ilişki kurmasındaki ana rolü vurgulanmalıdır. Mekânsal yakınlık iki tarafı da birbirleri ile irtibat kurmaya bir yerde zorlamıştır. Adriyatik kıyısında konumlanan Dubrovnik'in buna rağmen kara ticaretine yönelmesi bu karşılıklı bağımlılığı şekillendirmiştir. Akdeniz coğrafyasının birbiri ile bütünleşik yapısı dev gibi bir imparatorluğun sınırında yer alan iki stratejik alanı birbiri ile ilişki kurmaya yöneltmiştir. Coğrafi yakınlık, idarî ve ekonomik irtibatın şekillenmesinde bu nedenle önemli bir rol oynamıştır¹⁹.

Elçi, görünürde dostluk ziyareti için gelmişti ama aslında keskin bir diplomatik girişimle XV. asırdan beri bahsedilen ticarî hakların devamını sağlayacak bir tavır sergilemek durumundaydı. Kendisine çok yakın olan bu coğrafyada-ki karadan komşu olduğu tek yerdirticarî bakımdan etki alanını muhafazaya ya da daha fazla kazançlar sağlayacak yeni stratejik ve diplomatik etkiler yaratmaya da çalışacaktı²⁰. Sabık sancak beyi ile kurdukları diplomatik ve ticarî ilişkinin bir benzerini yenisi ile de oluşturmayı amaçlayacaktı. Gerçekte Dubrovnik elçilerinin Bosna eyaleti ve Hersek sancağına yönelik diplomatik girişimlerinin altında yatan gerçek niyetleri bu iki yerden geçen ticaret yollarının açık kalmasını sağlamaya yönelikti. Görüşmeler esnasında yerel yöneticilere sunulan hediyeler doğrudan bu amaçlarına hizmet etmek için buldukları diplomatik yöntemlerden sadece birisiydi²¹. Yine de ihtiyatlı olmakta fayda vardır. Elçi hiçbir özel amacı olmadan sadece iyi niyet göstermek ya da tebrik amacıyla bir dostluk ziyareti de yapmış olabilir.

Yeni Hersek Beyi, dostluk ziyaretine gelen elçinin hapsedilmesine göz yumması da ilginçtir²². Elçinin hapsedilmesini engelle(ye)memesi durumu biraz daha karmaşık hale getirmektedir. Belki de yeni bey, böyle bir hakkın var olduğunu bildiğinden hapsedilme olayına ses çıkarmadı. Selefinin bir anda oldu bittiye getirerek elçiyi hapsedmesi karşısında hiçbir şey yap(a)mamış olması da göz önünde bulundurulmalıdır. İbrahim'in eski bey olması hasebiyle Hersek'te hala gücünün ve destekleyenlerinin var olduğunu varsayırsa yeni bey etkisiz kalmıştır denilmelidir. Elçi zindana atılır atılmaz derhal harekete geçip, İbrahim'in davranışının her ne gerekçeyle olursa olsun yanlışlığını anlayıp elçiyi esaretten kurtaracak bir cevvaliyet sergilememiş olmasını gören merkezi yönetim bu yüzden Bosna beylerbeyini devreye sokmak istemiş olabilir.

Dubrovnik yöneticilerinin elinde bir fetva bulunduğu bahseden belge, kanun yorumlayıcılar ile Dubrovnikliler arasındaki ilişkinin mahiyetine dair bir ipucu ortaya koymaktadır. Dubrovnik yönetimi ellerinde bir fetvanın bulunduğunu bildirmekteydi. Fetvalar, merkezde ya da sancak ve kazalarda bulunan müftülerin dini bir konu hakkında verdikleri kararları ihtiva eden belgelerdir²³. Burada konu üzerinde biraz daha derinleşmek gerekecek. Yerel, bölgesel ya da uluslar arası ticarete hukuki şartların oluşmasında, devamında ve

¹⁹ Dubrovnik'in kara ticaretine yönelmesi daha çok XVII. yüzyıl ile ilgilidir. Oysa ki bir önceki asır Adriyatik ve Akdeniz'de Dubrovnik ticarî gücünden övgüyle bahsetmek gerekir (Faruk Tabak, *Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi Tarihsel Bir Yaklaşım*, İstanbul 2010, s.66,71, 217).

²⁰ Bosna beylerbeyine rağmen Dubrovnik yönetimi daha alt düzey bir idareci olan Hersek sancakbeyine ticarî ve et, hububat ve benzer diğer pragmatik çıkarları dolayısıyla daha fazla önem verirlerdi (Miović, "Beylerbey of Bosnia...", s.43).

²¹ Miović, "Beylerbey of Bosnia...", s.40.

²² XVII. ve XVIII. yüzyılda çeşitli gerekçelerle Hersek ve Bosna'da hapsedilen Dubrovnik elçileri için bk. Miović, "Beylerbey of Bosnia...", s.52.

²³ Fahrettin Tatar, "Fetva", *DİA*, XII, İstanbul 1995.

uygulanmasında asıl rol oynayan görevli kadıdır²⁴. Dubrovnikliler kadıya gitmek yerine neden müftüyü tercih etti? Belki de adı geçen fetva aslında kadıdan alınan bir belgeye işaret etmek için de kullanılmış olabilir.

“...*sizin beylerinizde benim hakkım vardır...*” ifadesi de sorgulanmayı hak etmektedir. İbrahim, pekala, bir Dubrovnik tüccarı ile bir ticarî anlaşmaya girişmiş olabilirdi. Ancak hem birinci hem de aşağıda yer alan ikinci belgede bey kelimesi tekrarlanmıştır ki Dubrovnik ileri gelenleri yani yöneticileri kastedilmektedir. Bir taşra idarecisi ve bir şehir devletinin ileri gelenleri arasında gerçekleşen bu ticarî anlaşmanın mahiyeti neydi? Her iki tarafın da elinde bulunan siyasî güç, bir ticaret anlaşmanın yapılmasında elbette olumlu bir katkı düzeyine sahipti. Bilindiği üzere Dubrovnik’te yönetim, ticaretle zenginleşmiş aristokratların elindeydi²⁵. Aristokrat sınıf, elbette ticarî çıkarlarının peşinde koşacak, Osmanlı başkentinde ve taşrasındaki üst düzey görevlilerle iyi geçinmek, onları hoş tutmak ya da en azından ticarî bir ilişki kurmaktan yana tavır alacaktı. Belki de buradan çıkarılacak en önemli netice, taşradaki yönetsel güçlerin dikkat çekici bir tarzda ve ekonomik aygıtları vasıta yaparak ticaret erbabı ile etkileşim içerisinde bulduklarının farkına varmak olacaktır. Böylece, hem Dubrovnik hem de Osmanlı tarafından gerek şahsî gerekse kurumsal karşılıklı çıkarlara dayalı bir diplomatik ve ticarî yapı meydana getirilmişti denilebilir. Osmanlı yönetimi kim haklı olursa olsun elçinin hapsedilmesini tasvip etmez bir tavır sergilemesi zaten beklendik bir tavidir. Dubrovnik’in ekonomik, siyasi ve hatta stratejik bakımlardan kilit rolü bunu bir yer de zorunlu hale getirmekteydi. Ancak şu da gözden kaçırılmamalıdır ki, Dubrovnik yönetimi Osmanlı İmparatorluğunun birçok bakımdan yerel ve milletlerarası girişimlerinin başarılı olmasında koruyucu bir güç olduğunun farkındaydı. Osmanlılar açısından bakıldığında ise resmin görüntüsünü tersten okumak gerekmektedir. Muhafaza edici siyasete rağmen İstanbul’daki karar vericiler, Dubrovnik yönetimine bağlı bir devlet olduklarını göz ardı etmemelerini hatırlatan bir siyaset güttüler.

Resmettiği dünyaya girebilmenin ilk anda zor olduğu görülen belgenin görünen değil de belirgin olmayan yönlerine inebilmede bu şekilde bir hipotetik yaklaşım oluşturmak gerekliydi. Çünkü hemen hemen hiçbir detaylandırıcı açıklama yoktu. Vesikanın ancak bu şeklide sorgulanması bir zorunluluk gibi durmaktaydı. Fakat bazen şans araştırmacıdan yana olur ve tartışılan belge ile ilişkili yeni bir belge ile karşılaşılır. Önceki belgenin aksine yeni belgede tasvir edilen anlaşmazlık ve ulaşılmak istenen çözüm yolları daha belirgindir. Üzerinde tartışılan yukarıdaki belge ile bağlantılı yeni vesikanın içeriği şu şekildedir:

Hersek beyine ve livâ-i mezbûrede olan kadılara hüküm ki,

Südde-i saadetimde olan Dubrovnik elçileri arz gönderüp sâbıkâ Hersek beyi olan İbrahim, Dubrovnik beylerine bana çuka ve kumaş aliverin deyü bir mikdar akçe gönderüp Hasan nam ademisi kabzına vekil nasb eyleyüb badehu mîr-i müşârinileyh sefer-i hümayûna gittikde mezbûr Hasan Dubrovnik beylerine adem gönderüp kumaşı bize gönderesiz dimekle mezbûrlar dahi Hasan’ın temessükü mücebince kumaşı bittamam edâ eylemişler iken mîr-i mûmâileyh seferden geldikten sonra kumaş bana dâhil olmadı deyu bunlardan tekrar hilâf-ı şer talep edüp taaddî eylediğin ve bu bâbda ellerinde fetvâ-yı şerife olduğun bildürüp hilâf-ı

²⁴ İlber Ortaylı, “Kadı”, *DİA*, XXVI, s. 69-73.

²⁵ Knez de denilen Dubrovnik idarecileri hakkında bk. Nicolaas H. Biegan, *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague-Paris Mouton 1967, s.22 vd.

şer'-i şerîf rencide olunmamaları bâbında emr-i şerîf talep itmeğin buyurdum ki, mîr-i müşârinileyhin ve Dubrovnik beylerinin vekillerin şer-i şerîfe ihzâr edüp hak üzere teftîş edüp göresin fi'l-vâki' Dubrovnik beyleri zikr olunan kumaş mîr-i müşârinileyhin vekili olan mezbûr Hasan'a verdikleri şer' ile sâbit olduktan sonra minbad şerîfe ve ellerinde olan fetvâ-yı münîfe muhâlif Dubrovnik beylerini rencide ettirmeyesiz²⁶.

Hak kelimesi para veya alacak anlamında değil kumaş ve çuha manasında kullanılmaktadır²⁷. Parayı veren tarafın İbrahim olduğu anlaşılıyor. Hasan adlı şahsı-belge adamı olarak nitelendirdiğine göre büyük bir ihtimalle kethüdası ya da yardımcısı olmalı-kendisine vekil tayin ediyor. Hasan ve Hasan'ın Dubrovnik'e gönderdiği adamı beklenmedik bir şekilde sürece dahil oluyor. Birinci belge yorumlanırken olayla ilgili başka şahısların var olabileceği katıyetle öngörülemezdi.

İbrahim'in sefere gitmesi de dikkat çekicidir. Acaba hangi seferdi? Bunun anlaşılması biraz zor gibi duruyor. Anlaşmazlığa konu olan durumun kesin olarak hangi tarihte gerçekleştiği bilinmemektedir. Yine de her iki vesikanın tarihinden yola çıkılarak Avusturya ile yapılan ve Zitvatorok antlaşması ile sonuçlanan uzun soluklu savaşlar olduğu ileri sürülebilir. Hersek sancak beyinin bu kadar uzun süren bir savaşa katılmaması düşünülemez. Yine de ihtiyatlı olmakta fayda vardır ki belgelerin tarihlendirildiği dönemde İran ile savaşlar da devam ediyordu²⁸.

İbrahim'in sefere çıkan bir askerî olması yanında kumaş siparişi veren bir yönetici olması bir yerde Osmanlı ekonomik yapısı içerisinde devlet adamlarının aldığı rolün anlaşılır hale gelmesine de bir katkı sağlıyor. Daha önce şu olgu tartışılmıştı: Bir taşra yöneticisi neden ticaret işleriyle uğraşır? Merkezî yönetime rağmen kendiliğinden ya da şartların zorlamasıyla zuhur eden bir müdahillik perdesi aralanmış oldu: Taşra yöneticileri büyük değişimlerin yaşandığı XVII. yüzyıl başlarında mevcut kazançlarının dışında başka gelirler elde etme sâikiyle de hareket ediyorlardı. Tayinlerini merkezdeki tanıdıklarının yardımıyla ticarete geliştirmiş yerlere yapıyorlardı.

Yakın bir zamanda sefere giden bir taşra yöneticisinin görevden alınması da tartışılmalıdır. Akıllı savaşmak ve bulunduğu bölgeyi idare etmek yerine ticaret ve diğer yollardan para kazanmaya daha çok çalışıyor olabilir. Bağlı olduğu beylerbeyi onun hakkında iyi düşünmüyor ve merkeze yazdığı bir rapor sonrasında görevden alınıyor ihtimali düşünülmelidir. Gittiği seferde başarısız olduğu da ileri sürülebilir. Hersek'te yetersiz bir yöneticilik yaptığı varsayılabilir. Merkezde kendini yerinden edecek daha güçlü bir rakip de belirmiş olabilir. Artık yöneticilik yapacak kişisel yeteneklerine sahip olamadığını düşünüp kendiliğinden memuriyetten el ayak çekmek istemiş olması da ihtimal dahilindedir. Belge bahsetmiyor olsa bile yeni bir sancakbeyliği macerasına atılmış olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır.

İbrahim'in Dubrovnik beylerine para göndermesi de dikkat çekmektedir. Birinci olarak İbrahim, talep ettiği malı almadan önceden para gönderecek kadar Dubrovnik beylerine

²⁶ 11 Safer 1015 (18 Haziran 1606) , BOA, *Düvel-i Ecnebiye*, 13/1, s.34/137.

²⁷ Bosna'dan ve Hersek'ten taşra yöneticilerinin Dubrovnik yönetimine bizzat yaptıkları kendi adlarına kumaş satın alımı siparişleri için bk. Miović, "Beylerbey of Bosnia...", s.57-58.

²⁸ İ.H. Uzuncarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1988, III/1, s.55 vd.

güvenmektedir. İkincisi, paranın peşinen verilmesine zemin hazırlayan güven, tarafların daha önce de böyle bir ticarî anlaşma yapmış olmalarının işaretçisi olmaktadır.

Birinci belgede Bosna beylerbeyine ve diğer görevliler muhatap alınırken ikinci belge doğrudan Hersek beyi ve buradaki kadılara hitap etmektedir. Muhtemelen Bosna beylerbeyi sürece dahlinin olduğu anda gerekenleri yapıp üzerine düşeni fazlasıyla yerine getirmiş ve gelişmeler konusunda İstanbul'a tüm tafsilatı ulaştırmıştı. Tabii olarak şu tarihi gerçekliği de göz ardı etmemek gerekir. Bosna beylerbeyleri de Dubrovniklilerle sık sık ticaret anlaşmaları yapmaktaydılar. Muhtemelen hali hazırdaki beylerbeyi için de böyle bir ticarî ilişki mevcuttu. Kendisinden daha alt kademede bulunan bir görevlinin bu tarz bir ticari yapının içerisinde yer alması beylerbeyinin dikkatinden kaçmamış olmalıdır. Dubrovnikli tüccarların sık sık geldiği Bosna onun kontrolündeydi. Merkezin bildiği veya engelleyemediği bir ticaret serüvenine atılmak çokta zor olmasa gerekti. Maiyetindeki hane halkına, askerlerine, çalışanlarına, hizmetlilerine daha iyi imkanlar sunmak ve büyük bir masraf kaleminin olumsuz etkisini azaltmak adına ticaret yapması hoş karşılanabilirdi²⁹. Neticede kendisine bırakılan bir dirliğin geliri ile yetinmek istemeyecekti. Dış ve iç değişimlerin hızlıca yaşandığı bir zaman diliminde ve ekonomik bakımdan zor bir süreçte olan merkez, ciddi ekonomik girişimlerde bulunmasına rağmen ekonomik darboğazı bir türlü aşamamıştı. Paranın sürekli değer yitirmesi asıl vazifesi asker beslemek ve savaşmak olan taşra yöneticilerini yeni arayışlara itmişti. Seferlerin her geçen gün uzaması ve savaşlarda alınan yenilgiler bir yana ticaret taşra idarecileri için bir çıkış yolu durumundaydı.

İkinci belgede yeni bir karakter daha beliriyor: Hasan. Sâbık Hersek beyi İbrahim, güvенеbileceği bir vekil, bir ortak, bir hizmetli ya da bir aracıyı işlerini yürütmesi için seçmek durumundaydı³⁰. Seferler alabildiğince sıklaşmış ve uzamıştı. Sahip olduğu dirlikte ancak yılın belli zamanlarında bulunabiliyordu. Hasan, beyinin konağında yaşayan ve her işini gören bir yardımcı (kethüda) olarak tasavvur edilebilir. Hatta biraz daha ileri gidip şartlar nedeniyle yerel yöneticilere ticaret işlerinde danışmanlık yapan ve işlerini yürüten meslekî bir sınıfın üyesi olduğu bile iddia edilebilir. Acaba Hasan ne kadar dürüsttü? Güven duyulabilecek bir yardımcı da olabilir, efendisi sefer için Hersek'ten ayrıldığında çıkarları doğrultusunda hareket eden, beyine ait kumaşları saklayan bir sahtekar da olabilir. Belgeden anlaşıldığına göre Hasan bizzat kendisi Dubrovnik'e gitmemiş başka bir kişiyi göndermişti. İbrahim, Dubrovnik'e giden Hasan'ın adamını belki de tanımıyordu. Hasan Dubrovnik'ten getirttiği kumaşları sancakbeyine teslim etmiş de olabilir, İbrahim seferdeyken kendi adına satmış da olabilir. Bir ihtimal daha beliriyor ki, İbrahim ve Hasan işbirliği yapıp kumaşı teslim almadıklarını ileri sürmekteydiler.

Belgede miktarı zikredilmeyen para için de akıl yürütmek gerekecek. *Bir miktar akçe* şeklinde kaydedilen paranın diplomatik bir krize kapı aralamasından sonra küçük bir meblağ olduğunu kabul etmemek gerekir. Paranın değeri büyük olmasa idi bu kadar anlaşmazlık yaşanmaz, elçi hapsedilmez, İbrahim merkezi ve yerel idarecileri karşısına almaz, Dubrovnik beyleri de merkezden yardım istemezlerdi. Gönderilen paranın kolay kazanılmadığı varsayılırsa İbrahim ısrarcı olacak ve kumaşların peşine düşecekti. Büyük olduğu varsayılan parayı İbrahim'in nereden bulduğunu da belirginleştirmek lazımdır. Önceden yaptığı ticaretten

²⁹ Aynı durum sabık Hersek beyi için de geçerliydi. Ekonomik yapının değişkenliği ve olumsuz yönleri onu da etkilemişti. Çözüm olarak ticarete yönelmesi kaçınılmazdı.

³⁰ Taşra idarecilerinin vekiller aracıları ile yaptığı ticarî girişimlerin niteliğine dair bk. Nelly Hanna, *Osmanlı Kahire'sinde Tüccar Olmak*, İstanbul 2006, s.144.

kazandığı ve kâr ettiği paraları göndermiş olabilir. Yerli ya da merkezdeki bir sarraftan vadeli olarak borç alması da muhtemeldir³¹. Verimli bir ürün yılından sonra ambarlarda sakladığı artı ürünü bekleterek ve fiyatların yükseldiği bir anda satarak yüksek bir kar elde etmesini de düşünmek gerekir. Her ne halde olursa olsun kumaşları pazarlayarak elde edeceği parayla hem ihtiyaçlarını karşılayacaktı hem de Dubrovnik'e yeni bir kumaş siparişi verecekti.

Teslim alındığı merkez ile Dubrovnıklilere göre gerçekleşmiş, ama İbrahim'e göre vuku bulmamış çuka ve kumaş üzerinde de durulması lazımdır. Osmanlı elitinin lüks kumaş tüketiminde bir hayli istekli olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Saray çevresi dışında geliri ortanın üzerinde olan devlet adamlarının ve taşradaki yöneticiler kaliteli kumaş ihtiyaçlarını genellikle Avrupa üretimi kumaşlardan karşılardı³². Bu zaviyeden bakıldığında İbrahim'in kumaşı ticarî amaçla değil de şahsî ihtiyaçları nedeniyle kullanmak niyetiyle satın almış olabileceği de ileri sürülebilir³³. Ayrıca İbrahim'in Dubrovnik'ten tedarik edebileceği başlıca ticaret malı kumaştı³⁴. İbrahim'in sipariş ettiği kumaş büyük bir ihtimalle kaliteli ve üst sınıflara hitap eden lüks cinstendi. Karayoluyla ve kervanlarla getirilen kumaşın varlığına şahitlik edecek kimsenin olmaması da ilginçtir. Kumaşın teslim edildiği varsayılırsa bu ticarî işlemin Dubrovnik gümrüğünde bulunan gümrük mültezimi tarafından deftere kaydedilmiş olması da lazımdır³⁵. Ayrıca yazılı teslim belgesi verilmiş olsaydı Dubrovnik idarecileri tarafından Osmanlı yönetimine yapılan başvuruda söz konusu edilebilirdi. Edilmediğine göre Dubrovnıklilerin teslimatı hikaye eden yazılı evrakı neden es geçtiklerini de düşünmek gerekir.

Parayı gönderen İbrahim, kumaşın kendisine ne zaman teslim edilmesi gerektiğe dair kesin bir tarih üzerinde uzlaşmış olmalıdır. Taraflar arasındaki ticarî anlaşmalarda malın teslim zamanı üzerinde mutlaka mutabakat sağlanmalıydı. Belgede diğer açılardan da gösterilmeye çalışılan belirsizlikler teslimat tarihi bakımından da kendini göstermektedir. Ya karşılıklı güven iki tarafın da böyle bir tarih belirlemesine ihtiyaç duymamalarına neden oldu, ya da İbrahim ticarî tecrübesine rağmen böyle bir anlaşmazlığın yaşanabileceğini öngöremedi.

Hersek kadısı üzerinde de durulmalıdır. Hapsedilen elçinin serbest kalmasında kadının mühim bir rol üstleneceği düşünülürse Hersek kadısı bu süreçte etkili olmuştur denebilir. Eski bir taşra yöneticisi olan ve kanunları iyi bilen İbrahim'in elçiyi hapsedmesini engellememesi ise olumsuz bir durum gibi algılanmaktadır. Belki de olaylar ansızın geliştiğinden tedbir alması

³¹ Sarraflar sadece Osmanlı'nın son zamanlarında değil büyüme ve gelişme döneminde de bir hayli etkindiler. Yahudi ve Rum sarrafların sermaye birikimde aldıkları role değin bk. Halil İnalcık, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, İstanbul 2000, s.260.

³² Mehmet Genç, "18. Yüzyılda Osmanlı Sanayi", *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, s.238.

³³ Buna rağmen makale yazarı İbrahim'in ticarî kaygılarla kumaş ismarladığını daha kuvvetli bir ihtimal olarak kabul etmektedir.

³⁴ Dubrovnıklilerin uzmanlaştığı alanların en önemlisi kumaş ticaretiydi ve Venedik ile bu konuda rekabet halindeydiler. XVI.yüzyıl sonlarında Balkanlar'dan bir kumaş hammaddesi olan yapağı ihraç etmek için rekabet eden Dubrovnik ve Venedik tüccarına dair bk. Suraiya Faroqhi, "Textile Production in Rumeli and the Arab Provinces: Geographical Distribution and Internal Trade", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s.71.

³⁵ Dubrovnıkliler her bir işlemden gümrük vergisi ödemek yerine maktu bir gümrük resmi ödüyorlardı. Her altı ayda bir 50.000 akçelik toplu gümrük resmini Osmanlı hazinesine teslim ederlerdi. Buna rağmen Dubrovnik gümrüğünde iki emin (mültezim) bulunurdu. Bunlar Dubrovnik tüccarı vergilendirmek için değil yabancı tüccarların Dubrovnik'ten yaptıkları ihracatın gümrük resimlerini almak üzere görev ifa ederlerdi (Vesna Miovic, "Emin (Customs Officer) As Representative of the Ottoman Empire in the Republic of Dubrovnik", *Dubrovnik Annals*, 7, 2003, s. 81-88).

mümkün olmamıştır. Merkezin gönderdiği iki emirden sonra konu ile alakalı girişimlerde bulunmuş ve esir edilen elçinin serbest bırakılmasını sağlamış olmalıdır.

Belgeden anlaşıldığına göre, merkezdeki karar vericiler Dubrovnik beylerinin yanında yer alıyor ya da onların daha dürüst olduğuna kanaat getiriyor. “*mezburlar dahi Hasan’ın temessükü mucebince kumaşı bittamam eda eylemişler*” ifadesi kimin tarafında olduklarını göstermesi bakımından mühimdir. Dubrovnik gibi sadık bir vasalın haklı olduğuna inanmak, ömrü seferlerde geçen ancak bir alışveriş macerasına atılan bir taşra memuruna inanmaktan daha akılcı olsa gerek.

Merkezin Dubrovniklileri haklı sayan yaklaşımlarının işareti olarak ikinci belgede dikkat çekici diğer bir ifade ise *hilaf-ı şer*dir. Hilaf-ı şerden kasıt kanuna aykırılık ve uygunsuzluktur. Merkezde İbrahim’in kanuna uygun davranmadığına dair bir anlayış oluşmuştur. Kaldı ki burada incelenen birinci belgede olduğu gibi bir kez daha Dubrovniklilerin elindeki fetvaya atıfta bulunuluyor. Bu fetva sebebiyle merkezî yönetim, İbrahim’in Dubrovniklilere yönelik menfi tavrından vazgeçmesini istiyor.

İstanbul’un Dubrovniklileri haklı gören yaklaşımlarının diğer bir yansıması olarak eski beyin olumsuz tavrına işaret eden *taaddî* ve *rencide* kelimeleri üzerinde de durulmalıdır. Taaddî, saldırma ve zulmetme manasına gelmekle birlikte kanunî sınırın ötesine geçme anlamında da kullanılmaktadır. Merkez –haklı olma ihtimali bulunsa bile-İbrahim’i açıkça olmasa da kanunu ihlal etmekle suçluyor. Her ne sebeple olursa olsun olayla hiçbir ilgisi olmayan bir iyi niyet elçisinin hapsedilmesi doğru değildir. Diğer kelime olan *rencide* ise hukukî bir anlamdan daha ziyade duygusal bir mana taşıyor. Merkezi yönetim, Dubrovniklilerin incinmesini istemediğini belli ediyor. Kendisine bağlılığı kabul etmiş haraçgüzar bir devletin vatandaşlarının her bakımdan korunmasını asli bir vazife olarak görüyor.

İkinci belgede söz konusu edilmeyen elçi hakkında, yerel güçlerin ve Dubrovnik beylerinin girişimiyle muhtemelen serbest bırakıldığından dolayı herhangi bir açıklama yapılmadığı ileri sürülebilir. Her iki belge arasında yaklaşık bir aylık bir süre olduğuna göre, bu arada elçinin hapsedildiği yerden çıkarıldığı sonucuna varılabilir. Dikkat çekici diğer bir yön ise her iki belgede de işaret edilen fetvanın varlığına dairdir. Bu fetvaya göre, Dubrovniklilere İbrahim tarafından haksızlık yapıldığı taşradaki Osmanlı hukuk adamlarının görüşleri alınarak hukukî bir zemine oturtuluyor. Bu nedenle incelenen ilk vesikadaki şu ibare de üzerinde durulmayı hak ediyor: “*fetva-yı şerife mucebince amel edüp*”. Merkezi yönetimin tavrı burada belirginleşiyor. Kanıtların sağlamlığına binaen hareket edilmesi isteniyor. İbrahim’in direnmesi ve türlü kötülüklerde bulunma cesareti göstermesini iyi irdelemek lazımdır. Yerel hukukçuların kararına rağmen İbrahim’in ayak diremesi, elçiyi hapsedmesi ve iddiasından vazgeçmemesi başka ne ile açıklanabilir ki?

Vesikalarda fetva-yı şerife dışında sadece yazılı bir kanıt olabilecek *temessük* kelimesi geçiyor. Temessük kumaşın parasının önceden verildiğini ispatlayan bir borç senedir. İbrahim’in akıllılık yaptığı ve ileride sorun olabilir düşüncesinden hareketle paranın verildiğine dair Dubrovniklilere bu borç senedini imzalattığı söylenebilir. Acaba kadiya veya ilgili yöneticilere haklı olduklarını ispat için bu temessükü sundular mı? Vesikaya bakılacak olursa Dubrovnikliler parayı teslim aldıklarını inkar etmiyorlar. Bu yüzden böyle bir temessükten söz edilmesi sorunun çözülmesi adına çok da yardımcı olmayacaktır. Dubrovnikliler kumaşı temessük gereği ve istek üzerine yolladıkları iddiasındalar. İbrahim’in

de olumsuz davranışlar sergilemesi bu andan sonra başlıyor. Dubrovniklilerin kumaşı gönderdikleri esnada yazılı bir teslim belgesi hazırlayıp, kumaşı teslim alan kişinin eline sıkıştırmış olmaları iddiaların geçersiz kalmasında en etkili ispat aracı olacaktı. Düzenlemiş olsalardı bunu bir şekilde sorun çözücülere ibraz ederlerdi. Üzerinde tartışılan ikinci vesikada böyle bir teslimat belgesinin varlığına işaret eden bir ifade mevcut değildir. İbrahim ve vekili Hasan'ın bir şekilde bu belgeyi imha etmiş olabileceklerini varsayılsa bu da çok tutarlı bir düşünce olarak gözükmecektir. Teslim belgesinin bir benzeri Dubrovnik tarafında kalacağı için, kanıt olarak Osmanlı makamlarına sunulacaktı. Öyleyse temessük dışında bu ticarî anlaşmanın yazılı bir hale getirilmediğine, tarafların birbirlerini tanımalarına ya da güven duymalarına binaen sözlü bir anlaşmanın yapılmış olduğuna kanaat getirilebilir.

Temessük ile ilgili bir noktaya daha işaret etmek gerekmektedir. Vesikada geçen ibare şöyledir: “*Hasan'ın temessükü mucubince*”. Belgede neden İbrahim'in temessükü denilmediği konusunda da fikir yürütülmelidir. Vesikaya göre, İbrahim daha sefer gitmeden önce Dubrovniktekilere borç para gönderiyor. Öyleyse temessük İbrahim adına düzenlenmiş olmalıydı. Ama belge Hasan'ın temessükü dediğine göre borç senedini hazırlamak için İbrahim'in ya zamanı olmadı, ya da sefere gittiğinden vekili olan Hasan'a anlaşma temessükünü hazırlattı.

Anlaşmazlığın nasıl sonuçlandığı belki de hiçbir zaman bilinmeyecek. Mevcut verilerin ışığında büyük bir ihtimalle İbrahim'in haksız olduğu düşünülüp tarihçiler kendi vicdanlarının sesini dinleyerek bir sonuca ulaşmaya çalışacaklar. Bilinmeyenlerle dolu denklem çözümlerine yönelik gerçekleşen kuramsal yaklaşımdan sonra ne yapılmalıdır? Elbette ki her iki belgenin araştırmacıya araladığı kapılar tasavvur dünyasını harekete geçirici süreçlerle sonlanacaktır. Tarihsel verileri olduğu gibi kabul etmek tarihçilik adına en doğru yoldur. Eğer belgeler bilimsel çalışmalarda kullanılacaksa bu yapılmak zorundadır. Yeni bir tahlil, etkili bir yorumlama süreci daha da belirginleşecektir.

Buna rağmen her iki vesikadan çıkarılacak anlamlar çokta spesifik olmayacak ve büyük bir ihtimalle ortaya aşağıdaki gibi bir çıkacaktır: Hersek beyine dostluk amacıyla gönderilen Dubrovnik elçisinin başına gelenler bir krize kapı araladı. Sabık Hersek Beyi İbrahim'in, Dubrovnik elçisini hapsedmesi kozları henüz paylaşılmamış bir polemigi başlatıyordu. İstanbul'a durumu haber veren elçilerin İbrahim'in Dubrovnik beylerinde hakkı olduğu gerekçesiyle elçiyi hapsedtiği ve bu konuda ellerinde fetva olduğunu açıklamasından ibarettir. Merkezi yönetim ise Bosna Beylerbeyinden iki tarafı bir araya getirerek sorunu çözümlemesini beklemektedir. Mesele ile alakalı ikinci bir metnin varlığı bazı belirsizliklerin aralanmasına olanak sağlamaktadır. Buna göre, İbrahim, kumaş ve çuha almak üzere Dubrovnik beylerine para vermişti. Kendisi sefere gittiğinden yardımcısı Hasan'ı kumaşı teslim almakla görevlendirmişti. Hasan da bir adamını Dubrovnik'e göndermişti. Dubrovniklilere göre kumaş bu adama teslim edilmiş, seferden dönen İbrahim'e göre ise siparişin teslimi vuku bulmamıştı. İbrahim bu nedenle Dubrovnik elçisine zarar verici bir davranış sergilemişti. İstanbul'dakiler ise Hersek beyinden ve kadıardan anlaşmazlığa düşen tarafları dinleyerek problemi çözmeye yoluna gidilmesini istemekteydi.

Burada son bir kez varsayımda bulunmak gerekmektedir. Her iki vesikada da merkezî yönetimin eyalet ya da sancak beyinin tarafları dinleyerek bir çözüm üretmesini istediği görülmektedir. Bosna beylerbeyinin böyle bir toplantıyı yaptığı ve hapsedilen elçiyi serbest bıraktığı varsayılmalıdır. Bunu yapmamış olsaydı merkezî yönetim ikinci bir emri kendisine gönderirdi. Buna bağlı olarak dikkat çekici diğer bir husus da belirtilmelidir. Birinci belgede

İstanbul, elçinin serbest bırakılmasına yönelik bir teftişin yapılmasını salık verirken, ikincisinde kumaşların teslim edilip edilmediğine dair bir araştırmanın yapılmasını istemektedir. Buradan hareketle Bosna beylerbeyinin elçinin serbest kalmasını sağlamak için her iki tarafın da hazır bulunduğu bir görüşme tertib ettiğini ve elçinin serbest bırakılmasını sağladığı iddia edilebilir. Hersek sancak beyinin ise bu anlaşmazlığı çözümlediğini kabul etmek ilk bakışta zor gibi görünüyor. Çünkü konu ile alakalı yeni bir belge mevcut değildir. Ancak Dubrovnik gibi Osmanlı idaresi tarafından önemsenen bir yerin yöneticilerinin daha fazla uğraştırılmak istenmeyeceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Buna rağmen, mahkemenin ya da toplantının nasıl sonuçlandığına dair kesin verilere ulaşmak mümkün değildir. Anlaşmazlığa neden olan kumaşın Dubrovniklilerce teslim edildiğine ya da İbrahim'in adamları tarafından teslim alındığına yönelik kati bir açıklama da mevcut değildir. Yine de kumaşların teslim edilmiş olduğu kanısı ağır basmaktadır. Zira her iki belgede de hakim olan tavır Dubrovniklilerin haklı olduğu yönünde bir fikir oluşmasına neden olmaktadır.

Sonuç olarak, Dubrovnik idaresinin birçok bakımdan bağımlı olduğu Bosna ve Hersek idarecilerine karşı takındığı diplomatik ve ticarî tutumun izlerini taşıyan bu iki vesikanın tahlilinden çıkarılabilecek en önemli sonuç, karşılıklı çıkar ilişkilerinin kriz zamanlarında bile oldukça işler halde olduğunu vurgulamak yönünde olacaktır. Dubrovnik elçilerinin Bosna ve Hersek'e yaptıkları ziyaretlerin sadece vasal bir devletin kabul edilme ve korunma ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olmadığını belirtmelidir. Engin bir coğrafyanın sahip olduğu ekonomik değerlerin tüccarları vasıtasıyla Dubrovnik'e taşınmasının sürdürülebilirliğine yönelik çabanın en belirgin yönü olarak tanımlanmalıdır. Hapsedilen elçi şanssızdı. Ancak Osmanlı merkezî yönetiminin Dubrovniklilere karşı her zaman mevcut olan olumlayıcı yaklaşımı ise en büyük şanslarıydı.

KAYNAKÇA

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *Düvel-i Ecnebiye Defterleri*, 13/1.

AKYILDIZ, Ali, "Yakınçağ Osmanlı Sosyo-Ekonomik Çalışmalarında Kaynak Sorunları: Arşiv ve Arşiv-Dışı Malzemenin Önemi", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 2, 1998, s.165-170.

BIEGMAN, Nicolaas H., *The Turco-Ragusan Relationship According to the Firmans of Murad III (1575-1595) Extant in the State Archives of Dubrovnik*, The Hague-Paris Mouton 1967.

BIEGMAN, N. H. "Ragusan Spying for the Ottoman Empire", *Belleten*, 27/106, Ankara 1963, s.237-255.

BRUMMETT, Palmira, *Osmanlı Denizgücü Keşifler Çağında Osmanlı Denizgücü ve Doğu Akdeniz'de Diplomasi*, İstanbul 2009.

CARTER, Francis W., *Dubrovnik (Ragusa): A Classic City-State*, London 1972.

CARTER, F.W., "The Commerce of the Dubrovnic Republic, 1500-1700", *The Economic History Review*, 24/3, 1971, s.370-394.

FAROQHİ, Suraiya “Textile Production in Rumeli and the Arab Provinces: Geographical Distribution and Internal Trade”, *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s.61-83.

GENÇ, Mehmet, “15. ve 16. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde İç ve Dış Ticaret”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000.

GENÇ, Mehmet, “18. Yüzyılda Osmanlı Sanayi”, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Devlet ve Ekonomi*, İstanbul 2000, 226-254.

HANNA, Nelly *Osmanlı Kahire’sinde Tüccar Olmak*, İstanbul 2006.

HARRIS, Robin A., *Dubrovnik: A History*, London 2003.

İNALCIK, Halil, *Osmanlı İmparatorluğu’nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, I, İstanbul 2000.

İNALCIK, Halil, “Türkler ve Balkanlar”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi*, Prizren 2005, s.21-44.

KÖSE, Metin Ziya, *Osmanlı Devleti ve Dubrovnik İlişkileri 1500-1600*, İstanbul 2009.

KUNT, İbrahim Metin, “Derviş Mehmet Paşa, Vezir and Entrepreneur: A Study in Ottoman Political-Economic Theory and Practice”, *Turcica*, 9/1, 1977, s. 197-214.

MİOVIČ, Vesna “Emin (Customs Officer) As Representative of the Ottoman Empire in the Republic of Dubrovnik”, *Dubrovnik Annals*, 7, 2003, s. 81-88.

MİOVIC-PERIC, Vesna “Bosanski Beglerbeg, Hercegovacki Sandcakbeg I Diplomacija Dubrovacke Republike”, *Anali Dubrovnik*, 38, 2000, s. 121-164.

ORTAYLI, İlber, “Kadı” *DİA*, XXVI, s. 69-73.

ÖZBARAN, Salih *Yemen’den Basra’ya Sınırdaki Osmanlı*, İstanbul 2004.

ÖZDALGA, Elisabeth (ed.), *Tarihsel Sosyoloji*, Ankara 2009.

PAMUK, Şevket, *Osmanlı-Türkiye İktisadî Tarihi, 1500-1914*, İstanbul 2010.

PRYOR, John H., *Akdeniz’de Coğrafya Teknoloji ve Savaş Araplar, Bizanslılar, Batılılar ve Türkler*, İstanbul 2004.

TABAK, Faruk, *Solan Akdeniz 1550-1870 Coğrafi Tarihsel Bir Yaklaşım*, İstanbul 2010.

TATAR, Fahrettin, “Fetva”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, 12, İstanbul 1995.

UZUNCARŞILI, İ.H., *Osmanlı Tarihi*, III, Ankara 1988.